

UDK 811.163(497.16)'367.52''17/18''

Prethodno priopćenje

Rukopis primljen 9. XI. 2015.

Prihvaćen za tisak 1. III. 2016.

Miloš Krivokapić
Filološki fakultet u Nikšiću
Univerzitet Crne Gore
Danila Bojovića bb, ME-81400 Nikšić
krivokapicmilos@yahoo.com

KONGRUENCIJA U JEZIKU PISAMA SERDARA I GUVERNADURA RADONJIĆA (1706-1828)

Pisma serdara i guvernadura Radonjića, nastala u osamnaestome stoljeću i prvim trima desetljećima devetnaestoga stoljeća, većinom oslikavaju situaciju u svojoj dijalektnoj bazi. Istraživanja ovih pisama, koja se temelje na originalima, uspoređena su s pismima Radonjićevih prethodnika i suvremenika s istoga etnojezičkog prostora, jezikom Jovana Rajića, Vuka Karadžića, književnim opusom crnogorskih književnika 19. stoljeća, kao i s crnogorskim govorima i suvremenim crnogorskim standardnim jezikom. Pisma serdara i guvernadura Radonjića pisana su ćirilicom, narodnim jezikom, koji se uklapa u skupinu starocrnogorskih govora. Slaganje riječi u rečenici po rodu, broju, padežu i licu u njihovim pismima pokazuje neka odstupanja od suvremenoga crnogorskog standardnog jezika, što je i očekivano jer crnogorske dijalektne značajke čine potku jezika Radonjića. Kongruenciju u crnogorskim govorima, crnogorskom pisanom jezičnom izrazu osamnaestog i devetnaestog stoljeća i u jeziku pisama Radonjića karakterizira većinom prirodno slaganje, iako bilježimo i gramatičku kongruenciju.

1. Uvod

Ne postoji monografija o serdarima i guvernadurima Radonjićima, tvorcima pisama čiji je jezik predmet ovog istraživanja, a njihovo porijeklo¹ sporno je u

¹ Staniša Popov, rodonačelnik Stanišića, serdarskog i guvernadurskog ogranka Radonjića (Stanojević 1955: 198) bio je crnogorski serdar (vojni poglavar u vrijeme rata). Vukosav, pop Vuko i Jovan, sinovi Stanišini, također su bili serdari. Serdar je bio, potom i guvernadur Stanislav, sin popa i serdara Vuka. Od 1756. godine, kada je Stanislav postao guvernadur (važna politička titula svjetovne vlasti u Crnoj Gori) pa sve do 1831. na položaju guvernadura smjenjuju se njegovi potomci – sinovi Vukolaj i Jovan, potom i unuk Vukolaj.

„naučnoj” literaturi. Proučavaoci crnogorske jezičke prošlosti, među kojima su Aleksandar Mladenović (1973, 1977), Mato Pižurica (1989), Svetozar Stijević (1992) i Branislav Ostojić (1976), dali su izuzetan doprinos svestranom izučavanju i naučnoj valorizaciji crnogorske rukopisne građe iz sedamnaestog, osamnaestog i devetnaestog stoljeća². Znatna dio crnogorske rukopisne građe, kojoj pripadaju i pisma serdara i guvernadura Radonjića³, do sada nije proučavan sa grafematsko-ortografskog i lingvističkog aspekta.

Prvo pismo serdara i guvernadura Radonjića nastalo je 1714. godine, a posljednje 1828. godine. Bogat je i raznovrstan sadržaj pisama i ima jezičko-dokumentacionu vrijednost. Stalna komunikacija sa predstavnicima mletačke i austrougarske vlasti, ali i crnogorskim vladikama i drugim glavarima, prouzrokovala je poštovanje ustaljenih korespondencijskih formi osamnaestog stoljeća i, naravno, njihovo mjesto u pismima. Stoga, većina pisama Radonjića pokazuje postojanje korespondencijskog stila, manji broj i prisustvo osobina umjetničkog stila. Tekst pisama Radonjića najčešće je ispisan na jednom, rjeđe na dva i više listova. Listovi su različitih dimenzija. Sadržina pisama je raznovrsna, zbijena, bez desne margine. Većina pisama Radonjića ima stereotipne početke i završetke: *Primio sam vaše gospocko pismo, umiljeno i poniženo vašu presvijetlu veštu cjelivamo, Vašega preuz. g-va pokorni sluga guvernadur Vukale Stanišić, poklanjamo se vašemu preuzvišenom g-vu i sl.* Svako pismo ima datum i mjesto nastanka, i to u lijevom donjem dijelu, a u desnom su titula, ime i prezime pošiljaoca. Titula, ime i prezime primaoca uvijek su iznad teksta, i to u obliku dativa namjene. Na osnovu upoređivanja pisama Radonjića sa pismima sastavljanim po obrascima zetskim, bosanskim, humskim, dubrovačkim, raškim, koji su sa izvjesnim izmjenama egzistirali u 18. i prvim trima decenijama 19. vijeka, može se konstatovati da diplomatski sklop pisama Radonjića čine elementi raznih obrazaca po kojima su se sastavljala pisma. Tako, na primjer, staru invokaciju⁴ i promulgaciju⁵ registrujemo samo u tekstovima presuda koje je pisao

² U šesnaestom, sedamnaestom, osamnaestom i prvoj polovini devetnaestog stoljeća crnogorski narodni jezik je bio pisana realizacija crnogorskih mjesnih govora s elementima crkvenoslovenske pismenosti.

³ Primjeri za ovaj rad su ekscerpirani iz doktorske disertacije Miloša Krivokapića (2009): Jezik u pismima serdara i guvernadura Radonjića, Filozofski fakultet u Novom Sadu. Pri navođenju primjera date su skraćenice: VI-pop i serdar Vuko Radonjić, S-serdar i guvernadur Stanišlav (Staniša) Radonjić, VII-guvernadur Vukale (Vukolaj) Radonjić, J-guvernadur Jovan Radonjić, VIII-guvernadur Vukolaj Radonjić, P-pismo).

⁴ Invokacija (lat. *invocatio* – prizivanje, dozivanje, molba da neko dođe). Na početku povelja i pisama stoji Invokacija „prizivanje imena božjeg” (Stanojević 1912: 69).

⁵ Promulgacija (lat. *promulgatio* – oglas, objava; *promulgo* – oglasiti, objaviti, obnarodovanje, obznanjivanje), up. Grujić (2005: 211). „Promulgaciji je cilj da objavi svima, ili onima kojih se tiče, fakta izneta u povelji.” (Stanojević 1913: 200–201).

guvernadur Jovan Radonjić. Na staru invokaciju nastavlja se datum i mjesto nastanka: *U ime Hrista, amin 1772. mart. u Dobrotu u svetog Matije*. Na promulgaciju, koja se javlja samo u jednoj presudi, nastavlja se ekspozicija⁶: *Da se zna i da e vjerovano pred svakijem sudom kako se ćeraše Boško Kandiot i Tomo Milin iz Zalazah*. U pismima Radonjića samo jedanput se javlja koroboracija: *Ja pop Vuko Stanišić, imajući svu slobodu ot svega zbora, pisah svojom rukom. Za razliku od invokacije, promulgacije i koroboracije⁷, intitulacija⁸ je zastupljena u pismima svih Radonjića: *Mi knez Marko od Njeguša i pop Vuko Stanišić i ostali glavari... davamo na znanje vašemu preuzvišenom gospostvu kako se ličimo od Jova Perova, Ot nas serdara Staniše Popova našijema starijema prijateljima i preuzvišenom gospodinu guvernaduru Milošu Komlenoviću, kapetanu i sudjama m.d.p., Mi gubernator, serdari i sve obštastvo... pišemo vašemu preuzvišenom gospostvu i sl. Aprekacija⁹, koja se javlja u pismima svih Radonjića, nalazi se na kraju pisama: *Bog ve veselio i u gospostvu podržao, I bog ve u gospostvu podržao mnogo ljeta, I podržao ve bog u svjetlosti, I ne drugo nego Bog vaše presvijetlo gospostvo podržao i u većemu uzvisio i sl.***

Pisma serdara i guvernadura Radonjića pisana su nekaligrafskim brzopisnim tipom ćirilice, narodnim jezikom njihovih rodnih Njeguša kao neraskidivog segmenta skupine starocrnogorskih govora¹⁰. Konstrukcije osobene za italijanski jezik, ali i brojne romanizme, zbog komunikacije sa predstavnicima

⁶ Ekspozicija (lat. *expositio* – izlaganje, razlaganje, razvijanje jednog pojma). „Ekspozicija je objavljivanje Promulgacije ili konzekvenca Arengje. U Ekspoziciji se priča ono što je prethodilo izdavanju povelje, prilike koje su uticale na izdavanje njeno, ili su je direktno izazvale.” (Stanojević 1920: 79).

⁷ Koroboracija (lat. *corroborare, corroboratio* – potkrijepiti, potvrditi, jačati, snažiti). „Koroboracija je u stvari formula, kojom se potvrđuje i utvrđuje ono što je u povelji određeno i rečeno. Ona objavljuje sredstva, koja će dati dokaznu vrednost i garantovati njenu autentičnost.” (Stanojević 1923: 1).

⁸ Intitulacija (it. *intitolare* – posvetiti, dati naslov). „Intitulacijom se naziva ime i titula one osobe ili vlasti koja izdaje povelju, potvrdu, naredbu itd.” (Stanojević 1913: 110).

⁹ Aprekacija (lat. *apprecari, apprecatio* – preklinjanje, usrdna molba). „Aprekacija je kratka formula, obično jedna reč, stavljena gotovo redovno na kraj povelje, koja priziva blagoslov božji na povelju i na ono što je u njoj određeno.” (Stanojević 1923: 17).

¹⁰ Većina proučavalaca crnogorskih govora nastojala je da dokaže postojanje dva strogo odijeljena dijalekta koji presijecaju crnogorski etnolingvistički prostor. Sjeverozapadni crnogorski dijalekat u dijalektologiji je ubrajan redovno u istočnohercegovački dijalekat (rijetko zapadni crnogorski poddijalekat), dok je jugoistočni crnogorski dijalekat (koji se sastoji od četiri poddijalekta: starocrnogorsko-primorskog, ozriničko-bročanskog, bjelopavličko-vasojevičkog i sjeničko-novopazarskog) imenovan kao: zetsko-bosanski, zetsko-raški, zetsko-sjenički, zetsko-južno-sandžački i sl. Pod starocrnogorskim govorima podrazumijevaju se govori Lješanske i Riječke nahije, Cuca, Bjelica, Čeklića, Njeguša, Zagarača i dr. (većine Katunske nahije), Piperi, Bratonožića, Kuća i pojas uz obalu Skadarskog jezera do planine Komova, kao i govori crnogorskih iseljenika: perojski u Istri i vračanski u Albaniji kod Skadra, dok u starocrnogorsko-primorski poddijalekat ubrajamo (pored navedenih) još i govore Bara, Paštovića i Grblja.

ma Mletačke Republike usvajali su crnogorski narodni govori, a na posredan i neposredan način i pisari ovih pisama. U okviru pisane komunikacije Radonjića nazire se i „zaostavština” iz starog jezika, kao i djelimičan ruskoslovenski uticaj na posljednja dva guvernadura (u nekim pismima guvernadura Jovana i Vukolaja u upotrebi su i grafeme ruske ćirilice¹¹), osobito na leksičkom nivou. Sve to, naravno, manje-više, uticalo je i na sintaksičku strukturu ovih pisama¹².

Izučavanje jezika pisama serdara i guvernadura Radonjića ima poseban značaj za istorijsku dijalektologiju i za istoriju crnogorskog jezika iz predvukovskog doba. Jezik pisama Radonjića u ovom istraživanju upoređen je sa stanjem u pisanim dokumentima (i djelima) njihovih prethodnika sa istog etnolingvističkog prostora (vladika Visariona Borilovića i Danila Petrovića, nadbiskupa Andrije Zmajevića), ali i savremenika (vladike Petra I Petrovića). Zatim sa jezikom Jovana Rajića, Vuka Karadžića, vladike Petra II Petrovića Njeguša, kralja Nikole I Petrovića i Stjepana Mitrova Ljubiše, kao i sa crnogorskim govornima i savremenim crnogorskim standardnim jezikom.

2. Kongruencija u pismima serdara i guvernadura Radonjića

Jezik pisama Radonjića, kao uostalom i jezik mnogih pisaca (i pisara) osamnaestog i prve polovine devetnaestog stoljeća, pogotovo onih sa crnogorskog etnojezičkog prostora, odlikuje se izrazitom obojenošću lokalnih govora. Bez-malo, sve prepoznatljive crte crnogorskih govora, jesu i karakteristike ovih pisama, jer su Radonjići, u najvećoj mjeri, privrženi svom govornom idiomu. Stoga, pisma Radonjića su vjerodostojna svjedodžba koja na najbolji mogući način reflektuje situaciju u svojoj dijalekatskoj bazi. Riječju, osobenosti crnogorskih narodnih govora, većinom, jesu ogledalo pisama serdara i guvernadura Radonjića.

Sintaksička struktura pisama, uslovljena njihovom tematikom, djelimično i formom, ograničila je analizu na one sintaksičke probleme koji su dio njihovog jezičkog tkiva. U većini slučajeva je oslonjena na govor Njeguša, odnosno starocrnogorske govore.

„Kongruencija je formalno i/ili semantičko prilagođavanje gramatičkih oblika jednih sintaksičkih jedinica drugima kao usklađivanje zavisnih sintaksičkih jedinica sa gramatičkim oblicima i/ili značenjem jedinica koje imaju sa-

¹¹ Školovali su se u Rusiji, stoga ne čudi upotreba ruskih grafema (i leksema) u njihovim pismima.

¹² Originalna pisma serdara i guvernadura Radonjića, koja su predmet ovog istraživanja, čuvaju se u Istorijskom arhivu u Kotoru, Arhivu u Herceg-Novom, Arhivskom odjeljenju Narodnog muzeja Crne Gore na Cetinju, Državnom arhivu u Zadru i dr.

mostaljniji sintaksički status, a ređe uzajamno formalno i/ili semantičko usklađivanje pojedinih delova rečenice (...) ¹³. Kongruencijom ¹⁴ se ističu postojeći odnosi semantičke subordinacije i koordinacije i postojeće kategorije reči koje se nalaze u tim odnosima. Ona može biti potpuna i nepotpuna.” ¹⁵ (Piper i dr. 2005: 75–76).

Slaganje riječi u rečenici u pismima serdara i guvernadura Radonjića nekad jeste, nekad nije istovjetno sa stanjem u crnogorskom standardnom jeziku, što je i očekivano s obzirom na to da su ova pisma pisana crnogorskim narodnim jezikom osamnaestog i prva tri desetljeća devetnaestog stoljeća. Takva situacija je u skladu, prvenstveno, sa dijalekatskim osobitostima starocrnogorskih, većinom i ostalih crnogorskih narodnih govora, ali i jezikom njihovih savremenika - crnogorskih vladika.

3. Kongruencija imenica prirodnog muškog roda na *-a*

O imenicama prirodnog muškog roda na *-a* pisali su brojni jezikoslovci. Belić ističe da se „neke imenice koje znače muško čeljade, a imaju *-a* u nominativu singulara muškog roda, a u množini ženskog (*vojvoda, vladika, sluga* i dr), danas upotrebljavaju kao imenice muškog roda u jednini, a kao imenice ženskog roda u množini, menjajući se i u jednini i u množini kao imenice ženskog roda” ¹⁶ (Belić 1999: 250–252).

Za neke hrvatske lingviste važnija je „sintagmatska, sintaktička razina pa su za njih imenice *tata, varalica i Nikola* muškoga roda (što se poklapa i sa spolom osoba na koje se te imenice odnose)”, dok je za druge bitnija „paradigmat-ska, morfološka razina pa su za njih te imenice ženskoga roda, prema njihovoj

¹³ Funkcija kongruencije kao morfosintaksičke pojave jeste da se podudarnošću gramatičkih oblika i značenja istaknu veze između djelova jedne sintaksičke cjeline (npr. imenskog izraza) kao složenog, ali jedinstvenog jezičkog znaka (Piper i dr. 2005: 75–76).

¹⁴ Kongruencija ili slaganje nekih međusobno vezanih dijelova sintagme i rečenice, kao jedno od svojstava srpskohrvatskog i više drugih jezika sličnog tipa, sastoji se u tome što se u sintaksičkim vezama samostalne, odnosno imeničke ili imenički upotrijebljene riječi i njihove odredbe međusobno i oblički slažu, što odredbene (glagolske i pridjevske) riječi uzimaju obličke oznake samostalnih riječi koje određuju. „Ali ovo samo u toliko u koliko funkciju odredaba ne vrše oblici zavisnih padeža samostalnih reči.” (Stevanović 1976: 137–141).

¹⁵ „Potpuna kongruencija (formalna i semantička) postoji u imenskom izrazu onda kada su zavisni sintaksički delovi prilagođeni glavnom delu i gramatičkim oblikom i gramatičkim značenjem, dok je nepotpuna onda kada se oblik zavisnog dela imenskog izraza slaže samo sa gramatičkim oblikom glavnog dela ili samo sa njegovim značenjem.” (Piper i dr. 2005: 75–76).

¹⁶ „Ali, u stvari, pomenuta osobina odavno je u našem jeziku (...) Nema sumnje da u ženskome rodu ovih imenica, kada se one, bilo atributivno bilo predikativno, upotrebljavaju uz subjekte muškog roda imamo gramatički rod, a kada se upotrebljavaju kao imenice muškog roda imamo preovlađivanje prirodnog roda.” (Belić 1999: 250–252).

sklonidbi”¹⁷ (Bošnjak-Botica i Gulešić-Machata 2007: 185). Prema mišljenju B. Tafre, A. Menac je dala jednostavno i prihvatljivo pravilo za sporne imenice na *-a* u hrvatskom jeziku. „Budući da one označavaju osobu, muškoga su roda kada znače mušku osobu (*papa, vojvoda, Vanja*), a općega kada znače i mušku i žensku osobu.” (Tafra 2001: 259). To pravilo je, svakako, u saglasju i sa crnogorskim standardnim jezikom u kome „kada su glavni tagmeme imenice koje su gramatički ženskoga roda, a označavaju osobe muškoga pola, npr. *kolega, sluga, vođa* i sl. onda zavisni tagmeme imaju u jednini gramatički oblik muškoga roda, npr. *naš kolega, dobar sluga*. Takva se kongruencija naziva kongruencijom po smislu ili semantičkom kongruencijom” (Čirgić, Pranjković i Silić 2010: 234).

U Hrvatskoj gramatici se ističe da se imenice muškoga roda na *-a* (*sluga, starješina, vojvoda, pismonoša, kolovođa, pristalica, knjigovođa*) slažu u množini i s predikatnom riječi ženskoga roda¹⁸ (Barić i dr. 1997: 424). Tako je i u crnogorskom standardnom jeziku, u kome u pluralu „zavisni tagmeme imaju primarno oblike ženskoga roda, npr. *naše kolege, dobre sluge, ugledne vođe* (to je kongruencija po obliku ili gramatička kongruencija)”. Međutim treba istaći da u crnogorskom savremenom jeziku bilježimo u množini, mada sasvim rijetko, i „oblike muškoga roda, npr. *naši kolege, dobri sluge, ugledni vođe*” (Čirgić, Pranjković i Silić 2010: 234).

Imenice *družina, gospoda* i *vlastela* imaju predikat u obliku množine u jeziku savremenika gubernadura Radonjića vladike Petra I Petrovića¹⁹: *Dohodiše ovđena družina, koja su bila na sina Stefana Miloševa, Sada evo se ova družina zakleše; Ova gospoda nijesu drugo govorila, Moleći vezira i svu gospodu koja budu pred vojskom, Zašto gospoda francuska za svu lupeštinu i zađevicu crnogorsku mene pišu; I kad vlastela kotorska saveršenu nadeždu imahu* (Ostojić 1976: 198). U svim ovim primjerima iz jezika Petra I uz imenice *gospoda* i *vlastela*, bez obzira na to da li označavaju jedninu ili množinu, imamo uvijek oblik množine (Ostojić 1976: 39). Što, dakako, ne korespondira sa crnogorskim standardnim jezikom, gdje je ta razlika dosljedno provedena.

U jeziku Andrije Zmajevića „imenice koje znače mnoštvo, bez obzira na konkretnu formu, po pravilu se slažu sa predikatom u pluralu”, npr. *Dalli ona gospoda u druge ratti zabavglieni niednu, alli malu pomoch podasce, ali Sedmi*

¹⁷ To smatra i B. Tafra, koja ističe da iste imenice u hrvatskom jeziku „različiti autori svrstavaju u različite rodove (*vođa, vojvoda* m.r. u Gramatici HAZU i ženski rod kod Anića)” ili se „u istog autora imenice istog tipa navode u različitim rodovima” (Tafra 2001: 260).

¹⁸ „(...) *Kolovođe su pobjegli. Pismonoše su spremni. Kolovođe su pobjegle. Pismonoše su spremne*. Slaganje u ženskom rodu stilski je obilježeno kao svečanije: *Vjerne sluge bijahu vjerne od pasa* (A. Kovačić).” (Barić i dr. 1997: 424).

¹⁹ Mitropolit i crnogorski i vladar od 1782. do 1830. godine.

dan stupi sve trideset mladichia da bi mu istomacegnie rieci recenieh pokazali (Pižurica 1989: 375). Mladenović ističe da u Rajičevom jeziku uz konstrukciju tipa *tri mladića* „predikat dolazi u množini u muškom rodu svakako opet pod uticajem ruskog jezika: *u kakvih su nalazili se ona vavilonska tri mladića*” (Mladenović 1964: 139).

U pismima vladike Visariona Borilovića²⁰ Mladenović je notirao da se uz imenicu *gospoda* atribut slaže u obliku, rodu i broju: *prevedra gospoda mletačka* (Mladenović 1977: 39). U jeziku vladike Visariona zabilježena je i upotreba zamjenice *sav* u muškom rodu uz imenicu *vladika*: *mi svi tri vla(a)d(i)ke, ot nas sva tri vladike*. Takođe, u ovim pismima uz imenicu *vojvoda*, koja stoji uz lično ime Jovo, atribut je u muškom rodu: *za toga vojvodu Jova, rečenog vojvodu Jova* (Mladenović 1977: 39). Uz imenicu *gospoda* u jeziku vladike Danila predikat je najčešće u množini srednjeg roda: *a gospoda mletačka učinila pravdu, kako su prva gospoda ostavila, gospoda koja su zemljom vladala*; ali i sa predikatom u množini: *kada smo došli s puta sve smo našli smučeno ot uzličašnje nove gospode, a gospoda neka čine i vladaju kako ih mudrost uči, srče se gospoda na moje prave avize* (Mladenović 1973: 179).

Iz toga implicira da imenice prirodnog muškog roda s nastavkom *-a*, koje u savremenom crnogorskom jeziku imaju u jednini atribut i predikat u muškom rodu, u množini u ženskom rodu, u crnogorskom književno-jezičkom izrazu predvukovskog perioda nemaju ujednačenu kongruenciju.

U pisanom jezičkom izrazu savremenika Radonjića vladike Visariona Borilovića uz imenicu *sluga* atribut je u množini, i to u ženskom rodu: *sluge smo boži(j)e* (Mladenović 1977: 39). U jeziku vladike Danila ta imenica je prirodnog muškog i gramatičkog ženskog roda, ali se ne ponaša uvijek tako. Naime, „ponekad u slaganju atributa uz nju u jednini preovlađuje muški, a neki put ženski rod: *a dobar e vaš sluga i radi za svako poštenje, pored nemojte mi zaboravit staru slugu principovu Vukosava Stanišina*” (Mladenović 1973: 179). Takođe, i u jeziku Nikole I Petrovića u pogledu slaganja atributa i dijela predikata koji razlikuje rod s imenicom *sluga* „primjetno je kolebanje kao u jeziku vladike Danila”: *Brzorek sluga, Vjeruj meni, tvome slugi, Dolazi jedan sluga, ali što dočeka sluga tvoja, Ja sam, Uglješa, nevjerna sluga* (Nenezic 2010: 246).

U skladu sa tim je, očekivano, i situacija u pismima serdara i guvernadura Radonjića. Tako, imenica *sluga*, koja je prirodnog muškog i gramatičkog ženskog roda, uza se nekad ima atribut ženskog roda, nekad muškog roda u jednini i množini, što znači da je u nekim situacijama riječ o gramatičkoj, a u drugim o semantičkoj kongruenciji. Rečeno potvrđuju i sljedeći primjeri:

²⁰ Crnogorski mitropolit (vladika) do 1692. godine.

umiljena i ponižena sluga (VIP16), *vaša sluga* (SP10);
nevijerni sluga (SP2), *sluga pokorni* (JP7), *ponizni sluga* (JP8), *vijerni sluga* (JP14);
mi smo vazda vaše vjerne sluge (SP36); *umiljeni i poniženi sluge* (VIP21).

Jezik pisama Radonjića u pogledu upotrebe atributa uz imenicu *sluga* podudaran je sa Njegoševim (Vušović 1930: 182–183) i jezikom vladika Danila Petrovića²¹ (Mladenović 1973: 179) i Visariona Borilovića (Mladenović 1977: 39), ali se razilazi sa nekim crnogorskim narodnim govorima poput istočnogocnogorskih, u kojima je atribut uz imenice muškog roda na *-a* isključivo u ženskom rodu (Stevanović 1933–1934: 110–111), i crmničkog govora, u kome je atribut u muškom rodu (Miletić 1940: 596).

Takođe, „ima veliki broj imenica na *-a*²² koje znače zanimanje i koje su u današnjem jeziku u jednini gramatičkog roda muškog, a u množini ženskog” (Belić 1999: 212). U jeziku Nikole I Petrovića kongruencija atributa i dijela predikata koji razlikuje gramatički rod sa imenicama muškog roda na *-a* koje označavaju nosioce određenih zvanja i zanimanja, u oblicima jednine najčešće je semantičko: *Derviš paša e bio samnom i zapitivaome, Pred vojvodom onakvijem, Ja, kadija, ovo rekoh stari* (Nenezić 2010: 246).

U pismima Radonjića imenica *paša* ima u jednini atribut i predikat u muškom rodu, iz čega proizilazi da je, takođe, i u ovim slučajevima zastupljena semantička kongruencija:

paša skenderijski dohodio e (SP17), *paša bosanski ide s vojskom* (SP17).

Imenice tipa *vojvoda*, *sluga*, *aga* i sl. u jeziku Jovana Rajića imaju muški rod i u jednini i množini: *slugo moj, sluge Hr(st)ovi, živi, zdravi vojvode, tu su bili svi age* (Mladenović 1964: 138). U jeziku vladike Danila imenica *aga* ima atribut u ženskom i predikat u muškom rodu: *a naše su mu age odgovorili* (Mladenović 1973: 179). Istovjetna je situacija i u crmničkom govoru (Miletić 1940: 596).

Uz imenice prirodnog muškog roda koje se završavaju na *-a* u jeziku Stefana Mitrova Ljubiše, koje označavaju zvanja, zanimanja, nosioce izvjesnih osobina i sl. atribut se i u jednini i množini slaže oblikom i značenjem, kao i predikat koji se javlja i u muškom i u srednjem rodu, npr: *njeki aga nazove ga ka urom, Mahmut Bušatlija, oholi i obijesni skadarski paša, davao je Spičanima i svoj barskoj državi praha; sretah na naš pazar pred Kotorom neku vladiku, da*

²¹ Crnogorski mitropolit (vladika) 1697-1735. godine.

²² Npr. *kalfa, sluga, vojvoda, vladika, harambaša, knjigonoša, poglavica, starešina, vođa* (Belić 1999: 212).

ga nije isprosila jedna mletačka vladika; mnogi drugi postaše age i padišine spahije (Tepavčević 2010: 338).

Imenica *aga* u pismima Radonjića u pluralu redovno ima predikat u ženskom rodu. Dakle, u ovom slučaju bilježimo gramatičku kongruenciju:

dode glas da su se vratile age (SP17), čeka sina i druge age što su pošle na Bosnu (SP17).

Imenica *Cuca*²³, koja je muškog roda, ima u množini predikat u muškom i ženskom rodu, a to znači da „ima imenica koje mogu imati dva roda (...) Imenice *rat*, *-a: rat*, *-i, bol*, *-a: bol, boli* i dr. imale su u starom jeziku osnove ž. roda na *-i*, pa sa istog razloga su dale i neke oblike muškog roda (isp. nom. jedn. ak. jedn), osobito dok je bilo kolebanja i u rasporedu gornjih imenica - isp. *rat*, *-i, bol, boli* (...) kao i imenice ženskog roda (...) Kod njih se to obično tumači ili starim prilikama (još opšteslovenskog jezika) ili prilikama promene u našem jeziku koje su izazvale prelaz iz jedne kategorije u drugu (...)” (Belić 1999: 213)²⁴.

U starocrnogorskim govorima, dijalekatskoj bazi serdara i guvernadura Radonjića, imenice na *-a* u onim slučajevima kada znače „muška zvanja ili zanimanja imaju atribut u muškom rodu - u jednini redovno, a uglavnom i u množini”. Ovo, takođe, vrijedi i za prezimena, muška imena i muške etnike na *-a* tipa *kadija, Nikola, Bjelica, Cuca* i sl: *one kadije, Kadije su onudijen bile* (Pešikan 1984: 208). Dakle, biće *one Bjelice, one Cuce*, kao i *Bjelice su onudijen bile, Cuce su onudijen bile*.

Imenica *Cuca* u pismima Radonjića nekad ima gramatičku, nekad semantičku kongruenciju, što potvrđuju i naredni primjeri:

što su odagnale Cuce (SP20);

robu koju su bili uzeli Cuce (SP35), a tako su se Cuce dobro ponijeli (SP38).

4. Kongruencija količinskih priloga

Kada se količinski prilozi²⁵ (*dosta, malo, mnogo, više, manje, nekoliko* i dr) upotrebljavaju u funkciji subjekta, njihovi predikati se prirodno upotrebljava-

²³ U značenju pripadnik starocrnogorskog plemena *Cuca*.

²⁴ Imenicu *rat* Radonjići uvijek upotrebljavaju u ženskom rodu: *U svaku rat krv prolivali* (SP21). U genitivu jednine ova imenica ima nastavak *-i*: *U vrijeme od rati* (SP20). Imenica *rat* je ženskog roda i u jeziku Petra I (Ostojčić 1976: 140), dok je u crmničkom, istočnocrnogorskim, starocrnogorskim, srednjokatunskim i lješanskim govorima muškog i ženskog roda (Stevanović 1933–1934: 94–95, Miletić 1940: 409, Pešikan 1965: 142).

²⁵ Uz priloge *koliko, toliko, malo, mnogo, nekoliko* predikati stoje obično u jednini: *Nekoliko naših radnika izvršilo je zadatke prije roka*, rjeđe su uz njih predikati u množini: *Obuku se nekoliko momaka u lažne haljine* (Brabec, Hraste i Živković 1965: 219).

ju u obliku jednine i u srednjem rodu, naravno, ukoliko oblik zna za razliku u rodu (Stevanović 1976: 137–141).

Upotreba oblika množine uz količinske priloge, „koja je u današnjem književnom jeziku manje uobičajena” (Stevanović 1976: 137–141), zastupljena je u jeziku vladike Petra I. „Uz sintagme sa količinskim prilogom pored semantičke kongruencije javlja se i oblička: *Dođu nekoliko glavarah; Znam da nekoliko ljudi rabotaju i derže zemlju; ali i Čujem, a još ne vjerujem, da se spravlja nekoliko Pipera da ide s Turcima na vojsku*” (Ostojić 1976: 197).

Semantičko kongruiranje zabilježeno je u jeziku Nikole I Petrovića između predikata i priloga za količinu kao upravnog člana partitivne sintagme: *Jošt poodavno predali su mi molbenicu nekoliko žitelja podgoričkijeh* (Nenezic 2010: 252).

U pismima Radonjića upotrebu oblika množine uz količinske priloge registrujemo u malom broju primjera, i to u sljedećim sintagmama: *došlo e mnogo ljudi* (SP11), gdje je riječ je o gramatičkoj kongruenciji, dok je u primjeru *prevezlo nekoliko vojske* (VIP8) nebrojena imenica *vojska* upotrijebljena u pluralu uz količinski prilog *nekoliko*. Značenje sintagme *nekoliko vojske* nije ‘nekoliko različitih vojski’ već ‘nešto vojske’ (‘malo vojnika’).

5. Kongruencija brojeva

Uz izuzimanje broja jedan, osnovni brojevi 2, 3 i 4, koji djelimično čuvaju promjenljivost, i brojevi od pet nadalje, koji su nepromjenljive riječi „po mnogim odlikama isto su što i količinski prilozi, različini od njih samo po tome što nikad ne idu sa glagolskih oblicima”²⁶. Tako uz imenice sa brojem pet nadalje u jeziku Stjepana Mitrova Ljubiše bilježimo obličku i značenjsku kongruenciju. U prvom slučaju predikat je u singularu, a ukoliko se nalazi u obliku koji razlikuje rod onda je u srednjem rodu, dok u drugom slučaju predikat stoji u pluralu: *On je učinio protiv nas i sebe sedam smrtnije grehova, Sedam je mrtvijeh glava palo u tri godine, Sjedjelo je u kotorskom sudu dvanaest vlastela; Već bi-*

²⁶ „Oni, kao i količinski prilozi, određuju u stvari količinu pojmova (količina je i tačan broj) čija imena, kao i uz količinske priloge, dolaze uvek u obliku genitiva (partitivnog). Njihovi oblici, u nominativu i akuzativu, jesu dva, tri i četiri, a uz njih imenice što označavaju pojmove čiji oni broj kazuju, uza sva ova tri broja, kao i uz neodređenu zamjenicu nekolicika (za m. i s.rod) i nekolicke (za ž.rod), u savremenom književnom jeziku (kao i u najviše dijalekata, naravno) – stoje u obliku sa završetkom na -a (u m. i s. rodu) i u obliku sa završetkom na -e (u ž. rodu), koji danas nisu ništa drugo nego oblici gen. jed. u prvom slučaju i oblici nom–akuz. mn. u drugom. Atributi ovih brojeva, kao i atributi imena koji uz brojeve stoje, a uglavnom i pridevske reči u predikatu, i u prvom i u drugom slučaju, imaju iste završetke s imenicama uz brojeve 2-4, slažu se s njima po obliku. Lični glagolski oblik predikata se, međutim, s tim brojem slaže po značenju.” (Stevanović 1976: 136–141).

jasmo sva pet probudjeni, pošto su se sva pet nasrkali crnogрке kafe (Tepavčević 2010: 340).

U pismima Radonjića uz osnovne brojeve predikat je u obliku muškog roda množine, što je, ujedno, i karakteristična osobina crnogorskih govora. Dakle, i u tom slučaju registrujemo semantičku kongruenciju:

četiri od nas poginuli (VIP11), *bili su deset čobanah* (SP33), *bili su tu deset Poborah* (SP33), *dok su prispjeli drugi deset Cucah* (SP33).

„U sintagmama broj + imenica pridev ili pridevska zamenica obično stoji na prvom mestu, i obično ima oblik koji odgovara rodu imenice i stvarnom broju”, npr: *dobri dva čojeka su tun poginuli, ovi četrdes ljudig, ovi dva brata* (Pešikan 1984: 209).

Takođe, i u jeziku Petra I Petrovića uz sve osnovne brojeve i brojne imenice predikat je uvijek u množini, i to u obliku muškog roda ukoliko je, naravno, oblik koji razlikuje rod: *Ako su dva čojka od Ceklina uglavili na ponase stanak s Turcima, ali takvi sastanci neće ništa valjati, C.K. tribunal hotio je poslati komisiju krvnu da vidi rane su čim su bili zaklani tri sina Spaha Bećira, Dajem vi na znanje kako jučer primih edno pismo od gospodina kapitana od cirkula u koe mi piše da su došli dva gospodina, Pobjegli su šest soldatah iz Kotora, Ovo su mi ustmeno govorili više rečeni dvojica* (Ostojić 1976: 196). Ovakva situacija je u potpunom saglasju sa istočnocrnogorskim, crmničkim, starocrnogorskim, srednjokatunskim i lješanskim govorima (Stevanović 1933–1934: 113–114, Miletić 1940: 582, 586, Pešikan 1984: 209).

Uz zbirne brojeve kao subjekte u crnogorskom jeziku slaganje je i gramatičko i sematičko. Uz zbirne brojeve u jeziku Nikole I Petrovića predikat je u množini: *Ono dvoje su nas izdali* (Nenezić 2010: 252). Predikatska odredba u jeziku S. M. Ljubiše slaže se sa subjektom po značenju: *Bjaše put veoma strm (...) da se dvoje čeljadi ne mogu suminuti, Tako ti njih jedanaestoro na Božić bez ručka udare da mlitaju* (Tepavčević 2010: 342).

U jeziku savremenika Radonjića Petra I Petrovića prezentovan je samo jedan primjer, u kome se predikatska odredba slaže sa subjektom po značenju: *Ovđe su dvadeset i četvoro čeljadi gole i bose* (Ostojić 1976: 197). Ovakvo stanje nije u saglasju sa starocrnogorskim govorima, koji predstavljaju dijalekatsku bazu iz koje su potekli i serdari i guvernaduri Radonjići i vladike Danilo, Petar I i Petar II Petrović Njegoš, jer je uobičajenije u crmničkom i istočnocrnogorskim govorima (Miletić 1940: 595, Stevanović 1933–1934: 114).

Zbirni brojevi u sastavu subjekatske sintagme u pismima Radonjića uvijek imaju predikat u srednjem rodu jednine ili množine:

pasavalo e dvoje dece dobrocke (SP19), došlo e dvije hiljade Turakah (SP33); kako su mi bila troje govedi u Pobore (VIP17).

6. Kongruencija sintagmi od dva ili više subjekata

Uz sintagmu od dva ili više subjekata stoji predikat u obliku množine, i to ispred ili iza subjekta. U toj situaciji u pismima serdara i guvernadura Radonjića registrujemo i gramatičku i semantičku kongruenciju, što potvrđuju i sljedeći primjeri:

poklanjamo se vašemu gospostvu presvijetlomu mi guvernadur i serdari, knezovi i starješine ot Crne Gore (SP8), evo si ga razumio kako se čeraju Cuce i Rišnjani (SP3a), uzeli su Brajići i neki Crnogorci plijen mahinski preko vjere zemanske i vladičine (SP25);

mi gubernator, serdar, vojvode, knezovi, kapetani, barjaktari i sve obštastvo černogorsko pišemo (JP2).

Kongruencija predikata sa naporednom subjekatskom sintagmom u jeziku Nikole I Petrovića je dvojaka. Predikat se češće nalazi u jednini nego u množini, bez obzira na to da li se nalazi u preponiranoj ili postponiranoj poziciji. Takva situacija je u potpunom saglasju sa „kongruencijom u jeziku starijih crnogorskih i vojvođanskih pisaca, pa i Vuka Karadžića”. Registrovan je i predikat u množini u sljedećim primjerima: *U ostalom Jedrena i Janjina su kao Skadar opkoljenje, Ni ti ni nikakva vlast građanska ni vojna da nesrijetaju*, ali i u jednini: *da ni vi ni vaše nikakvo čeljade ni malo ni veće nesmi(j)e poči na taj pir; To knjiga božja i koran piše (Nenezić 2010: 252).*

U jeziku Vuka Karadžića (Maretić 1931: 443) i Petra I Petrovića (Ostojić 1976: 197) predikat obično stoji u obliku jednine uz subjekatsku sintagmu koju čini više subjekata. Često je takav predikat iza subjekatske sintagme: *Kada se njegovi đenerali i vojska u ova mjesta nahodi, Praviteljstvo i sud cernogorski est drača u oči guvernaduru, Razumio sam, kako e Mićo Perov i Đuro Ilin hođio u Bar (Ostojić 1976: 196).*

U pismima serdara i guvernadura Radonjića u slučaju kada se predikat nađe ispred subjekatske sintagme, registrujemo kongruenciju sa najbližim dijelom te sintagme, a to potvrđuju i naredni primjeri:

to e uzeo Raič Plošta i Petar Popov z družinom (VIP22), u to im prispije Turčin Gavrilović i Vukale Đikanović i sin kneza Tomaša su deset Ozrinićah (SP33), vidio bi bog i princip što bismo učinili od njega (VIIP2).

7. Zaključak

Slaganje riječi u rečenici po rodu, broju, padežu i licu u jeziku serdara i guvernadura Radonjića, očito je, nije uvijek u saglasju sa situacijom u savremenom crnogorskom jeziku. Naravno, to je i očekivano jer crnogorske osobene dijalekatske crte čine osnovni elemenat njihovog jezika. Tako da je većina značajki crnogorskog vernakulara istodobno i karakteristika jezika pisama serdara i guvernadura Radonjića.

Kongruencija u crnogorskim narodnim govorima odlikuje se preimućtvom prirodnog slaganja, mada bilježimo i slučajeve gramatičke kongruencije. Slična je situacija i u crnogorskom pisanom jezičkom izrazu osamnestog i devetnaestog stoljeća. Karakteristično je da u pismima Radonjića, ali i u jeziku njihovih savremenika sa istog etnojezičkog prostora u predvukovskom, ali i u vukovskom (Njegošev jezik) i postvukovskom dobu (Nikola I Petrović, S. M. Ljubiša), imenice muškog roda koje se završavaju na *-a*, a koje u savremenom crnogorskom jeziku imaju u jednini atribut i predikat u muškom rodu, u množini u ženskom rodu, nemaju ujednačenu kongruenciju. To „kolebanje” manifestuje se na taj način što uza se nekad imaju atribut u ženskom, nekad u muškom rodu u jednini i množini. Takav je slučaj i u jeziku serdara i guvernadura Radonjića, u kome u nekim slučajevima imamo atribut ženskog, u drugom muškog roda u jednini i množini (imenica *paša* u jednini ima atribut i predikat u muškom rodu, imenica *aga* u množini predikat u ženskom rodu, dok imenica *Cuca* u množini ima predikat u muškom i ženskom rodu i sl). Međutim, registrovani su i neki izuzeci, među kojima treba istaći da je u jeziku prethodnika serdara i guvernadura Radonjića vladike Danila uz imenicu *gospoda* predikat najčešće u množini srednjeg roda i sl.

U korpusu pisama Radonjića, uostalom kao i u narodnim govorima Crne Gore i crnogorskom pisanom jezičkom izrazu osamnaestog i prve polovine devetnaestog stoljeća, pored semantičke, takođe, registrujemo i gramatičku kongruenciju uz sintagme sa količinskim priložima, dok je uz osnovne brojeve predikat u obliku muškog roda množine.

Zbirni brojevi s imenom u sastavu subjekatske sintagme u pismima Radonjića imaju predikat u srednjem rodu singulara ili plurala. Uz sintagme od dva ili više subjekata stoji predikat u obliku množine. Svakako, i ta značajka jezika Radonjića je u saglasju sa kongruencijom u jeziku starijih crnogorskih pisara (i pisara), crnogorskih, osobito starocrnogorskih govora, većim dijelom i pisanog jezičkog izraza Vuka Karadžića. U onim situacijama kada se predikat nađe u preponiranoj poziciji, on u pismima Radonjića kongruira sa najbližim dijelom te sintagme.

Dakle, jezik serdara i guvernadura Radonjića u potpunosti se uklapa u crnogorski etnolingvistički milje, nesumnjivo potvrđujući da su dijalekatske osobenosti svog rodnog kraja inkorporirali i u pisanu formu. Treba istaći da je njihov pisani jezički izraz umnogome vjerniji izvornom crnogorskom narodnom govoru osamnaestog i devetnaestog stoljeća nego jezik njihovih savremenika sa istog etničkog i jezičkog prostora, jer su svi Radonjići (izuzev popa i serdara Vuka Radonjića) bili isključivo svjetovni glavari, tako da je breme crkvenoslovenskog nasljeđa bilo znatno manje negoli kod vladika iz dinastije Petrovića (Danila, Vasilija, Save i Petra I) i njihovog prethodnika na vlašičanskoj stolici Visariona Borilovića.

Izvori:

Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (Arhiv JAZU).
Cir. V - crnogorske i bokokotorske isprave.

Arhiv u Herceg-Novom, Političko-upravni mletački arhiv (AH, PUMA). Fascikle: 142/21, 330/78.

Arhivsko odjeljenje Narodnog muzeja Crne Gore na Cetinju (AONMCG). Petar I - fascikla I (1782-1796): 52, 33, 37, 46, 66, 79, 80, 81, 83, 84, 119, 120, 121, 123, 124, 125, 131, 146, 180. Petar I - fascikla II (1797-1800): 198. Petar I - fascikla III (1800-1822): 768, 780, 779, 780, 943, 833, 1466, 1491, 1794, 2275, 2522, 2613, 2851, 2850, 2854, 3511. Petar I - fascikla IV (1822-1830): 3612.

Državni arhiv u Zadru (DAZ). Akti izvanrednog providura 1787-1789. CL. Akti izvanrednog providura 1783-1785. CXIV.

Istorijski arhivu u Kotoru, Upravno-politički fond mletački (IAK, UPM). Fascikle: XXXI, XLVI, XLVI/437, XLVI/440, XLVI/648, XLVIII/32, XLVIII/24, XLVIII/74, XLVIII/79, LVI/624, LVI/460, LVI/660, LVII/460, LVII/621, LVIII/670, LVIII/635, LX/876, LXI/1188, LXI/1180, LXI/1135, LXII/975, LXII/650, LXIII, LXII/833, LXIII, LXIV, LXV/201, LXV, LXV/204, LXV/221, LXVI/124 LXVI/125, LXVII, LXVII, LXVII, LXVIII, LXIX/76, LXIX/77, LXX, LXX, LXXII, LXXII, LXXII, LXXII/352, LXXII, LXXIII, LXXIV/7811, LXXIV/816, LXXIV/813, LXXX/78, LXXX/70, LXXX/76, LXXXVIII, XCII/92, CXXIV, CXXIV, CXXIV, CXXXII/ 132, CXXXIII/ 183, XCL, CXLIII, CXLIV, CLXXV/175, CLXXXI/181, CLXXXI/187, PORA I-13.

Književne novine. 1949. 41/2.

Glasnik Cetinjskih muzeja. 1976. 9. 49–73.

Spomenik SKA LXXXVII. 1938. 68/1.

Literatura:

- BARIĆ, EUGENIJA I DR. ²1997. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.
- BELIĆ, ALEKSANDAR. 1999. *Izabrana dela*, knj. VII. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Budućnost. Beograd – Novi Sad.
- BOŠNJAK-BOTICA, TOMISLAVA; GULEŠIĆ-MACHATA, MILVIA. 2007. Rod imenica na -a za osobe muškoga spola. *Lahor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik* 2/4. 170–189.
- BRABEC, IVAN; HRASTE, MATE; ŽIVKOVIĆ, SRETEN. ²1965. *Gramatika hrvatsko-srpskog jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- ČIRGIĆ, ADNAN; PRANJKOVIĆ, IVO; SILIĆ, JOSIP. 2010. *Gramatika crnogorskoga jezika*. Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore. Podgorica.
- DRAGIĆEVIĆ, RISTO. 1940. *Guvernaduri u Crnoj Gori (1717-1830)*. Obod. Cetinje.
- GRUJIĆ, BRANISLAV. 2005. *Latinsko-srpski rječnik*. Obod. Cetinje.
- KRIVOKAPIĆ, MILOŠ. 2009. *Jezik u pismima serdara i guvernadura Radonjića*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Novi Sad. Novi Sad. 447 str.
- MARETIĆ, TOMO. ²1931. *Gramatika i stilistika hrvatskog ili srpskog jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- MILETIĆ, BRANKO. 1940. Crmnički govor. *Srpski dijalektološki zbornik* knj. IX. 211–663.
- MLADENOVIĆ, ALEKSANDAR. 1964. *Jezik Jovana Rajića*. Matica srpska. Novi Sad.
- MLADENOVIĆ, ALEKSANDAR. 1973. *Jezik vladike Danila*. Matica srpska. Novi Sad.
- MLADENOVIĆ, ALEKSANDAR. 1977. Jezik u pismima vladike Visariona Borilovića s kraja XVII veka. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* XX/1. 1–43.
- NENEZIĆ, SONJA. 2010. *Jezik Nikole I Petrovića*. CANU. Podgorica.
- NIKČEVIĆ, TOMICA. ²1999. *Političke struje u Crnoj Gori u procesu stvaranja države u XIX vijeku*. Istorijski institut Crne Gore – Filozofski fakultet. Podgorica – Nikšić.
- OSTOJIĆ, BRANISLAV. 1976. *Jezik Petra I Petrovića*. CANU. Titograd.
- PEŠIKAN, MITAR. 1984. Starocrnogorski srednjokatunski i lješaški govori. *Srpski dijalektološki zbornik* XV. 1–294.
- PIPER, PREDRAG I DR. 2005. *Sintaksa savremenog srpskog jezika - prosta rečenica*. Institut za srpski jezik SANU – Beogradska knjiga – Matica srpska. Beograd – Novi Sad.
- PIŽURICA, MATO. 1989. *Jezik Andrije Zmajevića*. CANU. Titograd.
- STANOJEVIĆ, STANOJE. 1912. Studije o srpskoj diplomaciji. *Glas SKA* XC. 68–113.
- STANOJEVIĆ, STANOJE. 1913. Studije o srpskoj diplomaciji. *Glas SKA* XCII. 110–209.
- STANOJEVIĆ, STANOJE. 1920. Studije o srpskoj diplomaciji. *Glas SKA* XCVI. 1–74.
- STANOJEVIĆ, STANOJE. 1923. Studije o srpskoj diplomaciji. *Glas SKA* CVI. 1–96.

- STEVANOVIĆ, MIHAILO. 1933–1934. Istočnocrnogorski dijalekat. *Južnoslovenski filolog* XIII. 1–128.
- STEVANOVIĆ, MIHAILO. ²1969. *Savremeni srpskohrvatski jezik*, II. Naučno delo. Beograd.
- STEVANOVIĆ, MIHAILO I DR. 1976. *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* knj. VI. Matica srpska – Matica hrvatska. Novi Sad – Zagreb.
- STIJOVIĆ, SVETOZAR. 1992. *Slavenizmi u Njegoševim pesničkim delima*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. Beograd.
- TAFRA, BRANKA. 2001. Razgraničavanje roda i spola (gramatički i leksikografski problem). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 27/1. 251–266.
- TEPAVČEVIĆ, MIODARKA. 2010. *Jezik Stefana Mitrova Ljubiše*. CANU. Podgorica.
- VUŠOVIĆ, DANILO. 1930. Prilozi proučavanju Njegoševog jezika. *Južnoslovenski filolog* IX. 93–195.

Congruencies in the language of the letters of the Radonjić family serdars and governors of Montenegro (1706-1828)

Abstract

The letters of the Radonjić serdars and governors of Montenegro, written in the 18th century and the first three decades of the 19th century, greatly reflect the situation in the local dialectal base. This research compares the original versions of these letters with letters written by the Radonjić family's predecessors and contemporaries from the same ethno-linguistic area, with the language of Jovan Rajić and Vuk Karadžić, and with the language of 19th century Montenegrin literature, as well as with Montenegrin dialects and the contemporary Montenegrin language. The letters of Radonjić serdars and governors are written in the Cyrillic alphabet and in the folk language, which belongs to the group of old Montenegrin dialects. Gender, number, case, and subject-verb agreement in these letters are not always congruent with the situation in the contemporary literary language, which is to be expected as the language used in the letters is based on Montenegrin dialectal features. Congruencies in Montenegrin speeches and the 18th and 19th century Montenegrin written language, and the language of the letters written by the Radonjić family serdars and governors is characterized mostly by natural agreements, although grammatical congruencies are noted as well.

Ključne riječi: gramatička kongruencija, semantička kongruencija, subjekt, imenice, brojevi, prilozi

Keywords: grammatical agreement, semantic agreement, subject, nouns, numbers, adverbs